

# Voorbij het traditionele vakmanschap?

Living Human Treasures als borgingsmaatregel voor het technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed

Tussen 2012 en 2014 gaan enkele Vlaamse erfgoedpartners op zoek naar 'Schatten van\*in Mensen'. Zij gaan in dit praktijkonderzoek na of een ondersteuningssysteem voor meesters en leerlingen zinvol is voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (ICE). In dit geval ligt de focus meer specifiek op de podiumkunsten en de ambachtelijke vaardigheden en technieken. Deze bijdrage bekijkt van naderbij wat die *Living Human Treasures* eigenlijk zijn. Kunnen ze een interessante bijdrage leveren voor het borgen van technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed?



**AUTEUR:** Daniëlle De Vooght (ETWIE vzw)

## Naar een Conventie betreffende de borging van het immaterieel cultureel erfgoed

Op 17 oktober 2003 aanvaardde de *General Conference* van UNESCO – de Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur – de Conventie betreffende de borging van het immaterieel cultureel erfgoed (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* – kortweg ICHC). Ondertussen ratificeerden meer dan 150 landen de conventie. België bekrachtigde het verdrag in 2006, het jaar waarin het ook effectief van start ging.

In aanloop naar de Conventie van 2003 was er binnen UNESCO echter al sprake van andere initiatieven die het immaterieel erfgoed moesten beschermen en die, vooral, als tegengewicht wilden dienen tegen het materiële, westerse karakter van de Conventie ter bescherming van het Werelderfgoed die in 1972 werd goedgekeurd. Zo was er in 1989 de *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore* en in 1998 de *Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity*. Deze moesten er mee voor zorgen dat de culturele diversiteit in de wereld niet verloren zou gaan. Immers, niet enkel monumenten, objecten en archieven zijn erfgoed, maar ook feesten, rituelen, volkswijsheden en bepaalde vaardigheden maken deel uit van een collectief geheugen, van een identiteit. Ook die dingen zijn dus erfgoed. Belangrijke kanttekening hierbij betreft het dynamisch karakter van dit type erfgoed: tradities gaan met de tijd mee, ze mogen niet bevroren worden om als erfgoed bewaard te worden (we spreken dan ook van *borgen* en *safeguarding*, als het om ICE gaat, liever niet van *beschermen*). Het gaat om levend erfgoed, om erfgoed dat door iedere generatie opnieuw gedefinieerd wordt. Net dit aspect maakte de aanloop naar de ICHC boeiend, maar ook erg moeilijk. De idee van immaterieel cultureel erfgoed kreeg echter stilaan vorm en de bevindingen die gedurende deze jaren aan de oppervlakte kwamen, werden meegenomen naar de onderhandelingstafel in 2003. Ook het systeem van *Living Human Treasures* (merk op: opnieuw dat ‘levend’), gelanceerd in 1993, speelde hierin onmiskenbaar een rol.

## Living Human Treasures in de wereld

Lang voor UNESCO het concept adopteerde, ging Japan al aan de slag met zo’n systeem van *Schatten van Mensen*. In 1950 bekrachtigden de Japanse beleidsmakers de wet ter bescherming van culturele eigendommen, een erg uitgebreide wetgeving die de *National Treasures Protection Act* uit 1929 verving. De *Law for the Protection of Cultural Properties* beschermt cultureel erfgoed op verschillende manieren en wordt aangepast naargelang de maatschappelijke

evoluties. Binnen dit verdrag onderscheiden de Japanners drie categorieën van immaterieel erfgoed. Podiumkunsten (acht verschillende) en bepaalde (eveneens acht) vaardigheden die een historische en/of artistieke waarde hebben, worden beschouwd als ‘immateriële culturele eigendommen’ (*intangible cultural properties*). Voorbeelden zijn de Buyo dans, pottenbakken, papiermaken en bamboebewerking. Eetcultuur, klederdracht, religie en rituelen, kortom gewoonten die inzicht bieden in (de veranderingen in) het dagelijks leven, behoren tot de ‘immateriële volksculturele eigendommen’ (*intangible folk-cultural properties*). De derde categorie ten slotte, de *conservation techniques for cultural properties* (‘beschermingstechnieken voor culturele eigendommen’), bestaat uit die traditionele technieken en vaardigheden die noodzakelijk zijn voor de bewaring en bescherming van culturele eigendommen, bijvoorbeeld de restauratie van muziekinstrumenten. In 1955 werden de eerste immateriële culturele eigendommen benoemd en de dragers werden omschreven (en ‘beschermd’) als *Living Human Treasures*. Levende schatten zijn die mensen die een bepaalde kunst of techniek op een uitzonderlijke manier beheersen. Jaarlijks komen er nieuwe *schatten* bij en ze krijgen de nodige financiële steun om hun vaardigheden en expertise door te geven in de vorm van trainingen, tentoonstellingen en andere publieke evenementen.

Zuid-Korea kent, met de goedkeuring van de *Cultural Properties Protection Act no. 961*, een gelijkaardig systeem sinds 1962. Deze wetgeving zorgde voor een raamwerk waarbinnen (historisch, artistiek of academisch) belangrijke immateriële culturele eigendommen en hun houders beschermd en doorgegeven kunnen worden. Het gaat dan onder andere om muziek, dans, volksspelen, gevechtssporten, handwerk en eetcultuur. Het land hanteert hiervoor een systeem van onderwijsprogramma’s, uitgave van schoolboeken, (financiële) beurzen voor de dragers en de organisatie en/of financiering van demonstraties (en het documenteren ervan). Daarnaast wordt ook ingegrepen wanneer een element dreigt verloren te gaan. De Verenigde Staten volgden bijna twintig (!) jaar later met hun *national heritage fellowships*. Onder andere Frankrijk (met de *Maître d’Art* die erkend wordt omwille van zijn uitzonderlijke vaardigheden, die hij ook doorgeeft aan leerlingen) en Tsjechië (*Bearer of Popular Craft Tradition*) hebben intussen ook financieringsmogelijkheden voor *Living Human Treasures*.

## Schatten van\*in Mensen

De drie gemeenschappen in België denken permanent na over de interpretatie en implementatie van de UNESCO-conventie. Zo staan er bijvoorbeeld al meerdere Belgische elementen op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Erfgoed van de Mensheid en in het register van goede praktijken. Er bestaat een Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed waaraan ‘verplichte’ borgingsmaatregelen

**Links:** Letterkapper Pieter Boudens. Foto Alan Govenar. Project *Schatten van\*in Mensen*, 2010-2012.



**Boven:** Wagenmaker Jef Brebels. Foto Stefan Mathijssens. Project *Schatten van\*in Mensen*, 2010-2012.

**Onder:** Kantklosser Victor Vanderbeeck. Foto Bert Vertommen. Project *Schatten van\*in Mensen*, 2010-2012.



gekoppeld zijn. Daarnaast is er het digitaal platform immaterieelerfgoed.be. Ondanks al deze initiatieven, is het systeem van *Living Human Treasures* (nog) niet ingekapseld in de werking rond ICE in België.

In 2010 werd wel een eerste oefening gemaakt met het uitwisselingsproject *Schatten van\*in Mensen*. Opzet van dit project was het begrip immaterieel cultureel erfgoed een bredere bekendheid te geven. Alan Govenar, Amerikaans etnoloog en fotograaf, werd door een aantal cultureel-erfgoedorganisaties naar Vlaanderen gehaald. Hij fotografeerde Amerikaanse en Vlaamse erfgoeddragers die meester zijn in hun vak of kunst, of die een voortrekkersrol spelen in een bepaalde traditie. Ambassadeurs van tradities, als het ware. Het resultaat van deze fotosessies was te zien in een reizende tentoonstelling in Bokrijk, Aalst, Leuven, Brugge en Dendermonde. In de rand van de tentoonstelling werden bovendien allerlei activiteiten en lezingen georganiseerd betreffende immaterieel cultureel erfgoed. Er verscheen ook een boekje naar aanleiding van het project.

Dit zogenaamde *eye-opener*traject maakte (opnieuw) duidelijk dat de beoefening van sommige disciplines met wortels in traditie onder druk staat. Het vormde dan ook de basis van een vervolproject waarvoor in 2012 verschillende erfgoedpartners de handen in elkaar sloegen. Gedurende twee jaar (2012-2014) wordt een praktijkonderzoek gevoerd naar *Living Human Treasures* in Vlaanderen met het oog op het ontwikkelen van een methodologie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed die bruikbaar is voor de hele cultureel-erfgoedsector. Er wordt bekeken hoe de beoefenaars van deze praktijken beter omkaderd kunnen worden in functie van een duurzame borging. Bedoeling is om met inspiratie uit het *Living Human Treasures* programma en op basis van een bevraging van beoefenaars uit heel diverse praktijken, aanbeve-



lingen te formuleren die inspelen op de noden die binnen een Vlaamse context worden ervaren en voeding te bieden aan de volgende minister van Cultuur bij het uittekenen van het beleid.

### Traditioneel vakmanschap: geen evidentie op het vlak van ICE

Als een van de vijf domeinen binnen de UNESCO-conventie, is traditioneel vakmanschap een aandachtspunt van het praktijkonderzoek. Het gaat dan bijvoorbeeld over het handmatig vervaardigen van textiel, juwelen, glas, horloges, speelgoed en muziekinstrumenten. Erg uiteenlopende disciplines die bovendien een erg gevarieerde waaier van technieken en vaardigheden vereisen. In die zin is traditioneel vakmanschap misschien wel de meest materiële manifestatie van immaterieel cultureel erfgoed. De focus ligt echter op (het doorgeven van) kennis en vaardigheden van de ambachten en niet op (het behoud van) de objecten. Om in de geest van de UNESCO-conventie beschouwd te worden als traditioneel vakmanschap, is er bovendien een link met de culturele identiteit van een gemeenschap vereist. Het gaat telkens om ambachten met een sociale of symbolische betekenis. Binnen een UNESCO-context heeft een ambacht dus wortels in een traditie, er is een 'oorspronkelijke gebruikersomgeving' verbonden met het ambacht (*traditional craftsmanship*). In die zin is het verdrag enigszins contradictorisch. ICE wordt immers als een levende praktijk bedreven in een context (maatschappij) die sowieso in evolutie is. Vasthouden aan een 'oorspronkelijke gebruikersomgeving' geeft bijgevolg weinig garantie op een toekomst. Het beklemtonen van de eigenheid van de lokale praktijk kan wel een symbolische meerwaarde genereren om zich in de veelheid van gelijkaardige praktijken te onderscheiden, maar het zal de uitwisseling en evolutie van kennis, technieken, werkmaterialen, output... niet tegenhouden in een wereld waar handel, communicatie en zo meer, globaliseren en internationaal verknoopt geraken. Erfgoedelementen verliezen bijgevolg elke vorm van territoriale identiteit. Maar behoren ambachten, die niet langer in een lokale economische context opereren en waarvan de oorspronkelijke gebruikersfunctie verdwenen is, dan nog tot het immaterieel erfgoed in de geest van de UNESCO-conventie?

Pure immaterialiteit is bovendien onbestaande. Om gedeeld en overgedragen te kunnen worden, heeft quasi elke vorm van immaterieel erfgoed een materiële component: het brein van die persoon die zich de traditie herinnert, het boek waarin dingen te lezen zijn, het beeldfragment waarop elementen te zien zijn. Wat het ambacht betreft, is het materiële aspect erg duidelijk aanwezig: je kan geen horloges maken zonder de nodige grondstoffen en het noodzakelijke werk materiaal, zelfs al beheers je de vaardigheden tot in het kleinste detail. Dit maakt van het ambacht een kwetsbare vorm van erfgoed. Hoewel immaterieel erfgoed in zekere zin veerkrachtiger is dan (on)roerend



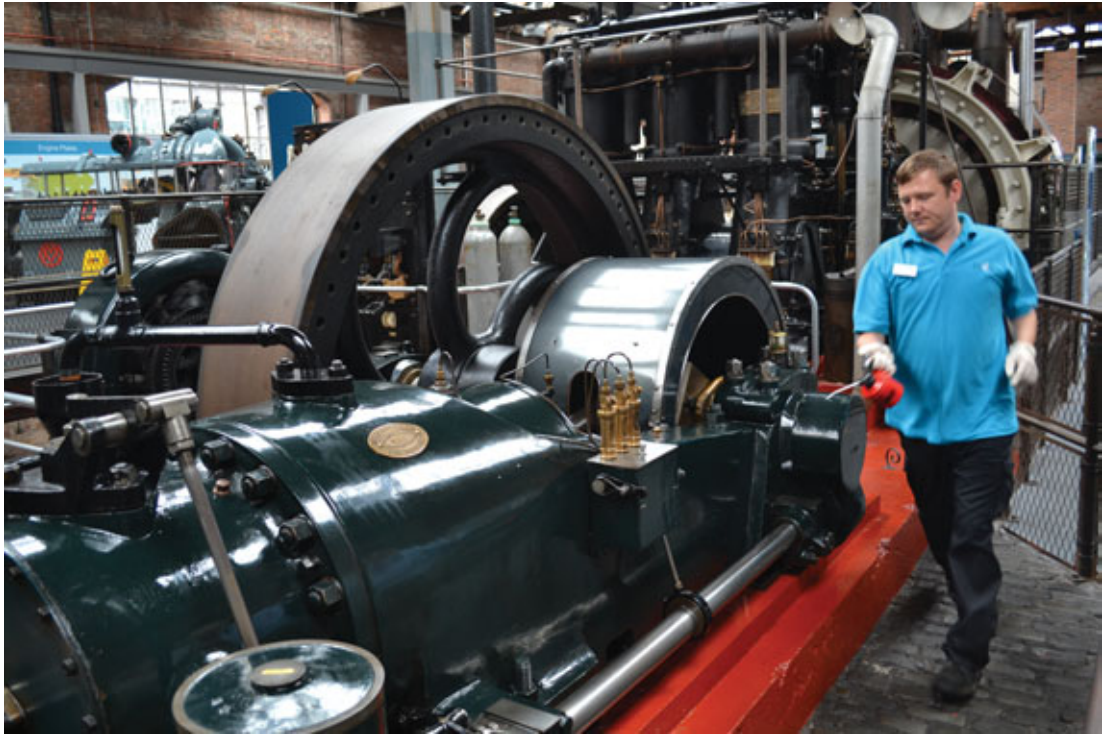
erfgoed – het kan immers niet plots vernietigd worden, het overleeft vaak meerdere generaties, het verdwijnt niet zomaar - kan het ambacht wél geconfronteerd worden met deze materiële bedreigingen.

Ook het pre-industriële karakter van het ambacht zoals enigszins opgelegd door UNESCO kan in vraag gesteld worden. Wat met nieuwe ambachten? Handwerk dat ontstaan is in een hedendaagse context, misschien zelfs uitgevoerd met hedendaagse werktuigen, maar dat wel degelijk een link heeft met de culturele identiteit van een (bepaald deel van een) gemeenschap, moet dit ook erkend worden als immaterieel erfgoed? Komt enkel het pre-industriële ambacht in aanmerking voor borging of moet de definitie van traditioneel vakmanschap evolueren, net zoals het immaterieel erfgoed zelf dynamisch moet zijn en zich aanpast aan nieuwe generaties?

Ten slotte moet ook de vraag gesteld worden naar de plaats van het niet-ambachtelijk vakmanschap, vaardigheden die geen *uniek voorwerp* als eindhalte kennen, maar die er bijvoorbeeld wel voor zorgen dat bepaalde microscopen in een laboratorium goed af-

**Boven:** Schrijnwerker Pierre Vangroenweghe in zijn privé museum in Izegem. Foto ETWIE. 2013.

**Rechts:** Werkende stoommachine Museum of Science and Industry (Manchester, UK).  
Foto ETWIE. 2013.  
**Onder:** Stokerij Van Damme in Balegem.  
Foto ETWIE. 2013.



gesteld – en dus bruikbaar - blijven. Of het kan in dit geval ook gaan om *industriële vakmanschap* dat maakt dat stoommachines kunnen blijven draaien in een museumomgeving. Ook deze vaardigheden zouden kunnen beschouwd worden als immaterieel erfgoed, aangezien de stoommachine een belangrijke rol heeft gespeeld in de industriële ontwikkeling van België – denk aan de *conservation techniques for cultural properties* in Japan, die gedefinieerd worden als vaardigheden die noodzakelijk zijn voor het bewaren van culturele eigenschappen. Een stoommachine zou zo'n 'cultureel eigendom' kunnen zijn. Nochtans wordt

de industrie vaak net als bedreiging voor het traditioneel vakmanschap genoemd, omwille van (onder andere) de massaproductie van goedkopere alternatieven voor ambachtelijk handwerk en omwille van overmatig gebruik van bepaalde grondstoffen. Bij deze minder voor de hand liggende voorbeelden moet worden afgetast in welke mate de objecten – de 'eindproducten' – een rol spelen bij het omschrijven van een vaardigheid als immaterieel erfgoed. Hoewel immaterieel erfgoed in principe abstractie maakt van de materiële dimensie van een element, blijkt dit in de praktijk toch vaak een struikelblok voor erkenning (op alle beleidsniveaus).





## TWIE en Living Human Treasures

TWIE staat voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed. Hiertoe behoren ook al die erfgoedelementen die op een of andere manier vakmanschap in zich dragen. Het gaat dan om de 'pure' ambachten, zoals klompenmaken, meubelmaken en ijzersmeden, maar evenzeer om de vaardigheden die nodig zijn voor het herstellen van oude telegrafien, het hanteren van antieke drukpersen en het afstellen van microscopen. Allemaal vaardigheden die – zoals reeds aangehaald - in het kader van de ICHC meer 'problematisch' kunnen genoemd worden. Het is niet de bedoeling om binnen het raamwerk van dit artikel een pasklaar antwoord te bieden op de vraag of zulke industriële of niet-ambachtelijke vaardigheden al dan niet als immaterieel erfgoed moeten beschouwd worden. Er kan echter wel bekeken worden of een systeem van *Living Human Treasures* zinvol kan zijn vanuit het perspectief van (borgen van) TWI-erfgoed. Een belangrijke bedreiging voor het traditionele vakmanschap kwam al eerder aan bod, namelijk het proces van industrialisering en globalisering: goedkope massaproductie neemt de plaats in van vakmanschap met een culturele (lokale) identiteit. Meteen moet hier echter aan worden toegevoegd dat de westerse samenleving hoe langer hoe meer interesse toont voor traditioneel handwerk en zich in zeker opzicht afzet tegen de zogenaamde eenheidsworst. Zo kende bijvoorbeeld de tentoonstelling *Hand Made* in het Nederlandse museum Boijmans Van Beuningen een enorm succes en hebben musea zoals het Klompenmuseum in Laakdal een jaarlijks groeiend bezoekersaantal. Een groter gevaar schuilt echter in de economische leefbaarheid van vakmanschap. Want de appreciatie van het publiek, die er wel degelijk is voor vakkundig handwerk, resulteert voor de vaklui niet noodzakelijk in hogere verkoopcijfers. Dit kwam duidelijk naar voren tijdens de Nederlandse Ambachtendag 2013, georganiseerd door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed en tijdens de Inspiratiedag Ambachten en Innovatie, georganiseerd door tapis plein vzw. Ook bij de ervaringsdeskundigen die werden aangesproken in het kader van het Schatten-project weerklonk vaak deze verzuchting. Vaak blijft het uitoefenen van een ambacht - althans in de westerse wereld, in de zogenaamde ontwikkelingslanden zijn de gevolgen vaak ernstiger - dan ook noodgedwongen beperkt tot een (tijdrovende) vrijetijdsactiviteit of bijberoep (denk bijvoorbeeld aan websites zoals Etsy.com). En dit schrikt jongeren dan weer af om tijd en energie te steken in het noodzakelijke jarenlange leerproces om een ambacht onder de knie te krijgen. Zowel voor de meesters, als voor de leerlingen is een (economisch en maatschappelijk) rendabele context nodig om een vakmanschap te leren beheersen en door te geven. Een systeem van *Living Human Treasures* kan hier uiteraard een rol in spelen, dit werd al aangetoond met verschillende voorbeelden uit het buitenland. De 'meesters' worden op verschillende manieren gestimuleerd om hun kennis door te geven en



onderwijsbeurzen en dergelijke bieden jongeren (of ouderen!) een risicoarme kans om zich te verdiepen in een techniek.

Het is echter niet voldoende om kandidaat-meesters en –leerlingen te enthousiasmeren. Blijft immers het materiële aspect van het traditionele vakmanschap. Niet enkel dienen grondstoffen, toestellen en werktuigen beschikbaar te zijn, ze mogen door de (eind)gebruiker niet vervangen worden door computergestuurde modellen (vaak omwille van gebruiksgemak en kostenbesparing). Denk bijvoorbeeld aan de mechanische torenuurwerken die in de meeste klokkentorens stilaan vervangen worden door een digitaal model. Vaak belanden dergelijke objecten na vervanging ergens (letterlijk) in de vergethoek of – in het beste geval – komen ze terecht in een museum. Hoewel de musea ook nood hebben aan beoefenaars van bepaalde technieken om deze objecten goed te bewaren, kan men zich afvragen of er in dit geval nog sprake is van borging van vakmanschap. De ambachtslui kunnen immers niet langer op een erg dynamische manier omgaan met hun vakmanschap, het vakmanschap moet louter onderhouden worden om museale objecten goed te kunnen bewaren. Uiteraard heeft ook dit vakmanschap een belangrijke waarde. Het ambacht restaurator-conserva-

**Boven:** Borstelmuseum in Izegem. Foto ETWIE. 2013.

**Rechts:** Jongeren leren werken met de historische drukpersen tijdens een drukatelier in het MIAT. Foto MIAT, 2010.



tor hanteert echter andere waarden en heeft uiteindelijk ook een ander doel.

Deze 'musealisering' is misschien nog meer het geval wanneer de niet-ambachtelijke vaardigheden en het industriële vakmanschap van naderbij bekeken worden. Denk bijvoorbeeld aan het 'icoon' van het industriële tijdperk, de stoommachine. Het is zo goed als ondenkbaar dat deze machine terug in gebruik zal genomen worden buiten een museale context. De nog bestaande machines moeten nochtans onderhouden worden en liefst op zo'n manier dat ze nog gebruikt zouden kunnen worden. Het vakmanschap dat hiermee gepaard gaat, moet dan ook doorgegeven worden aan de komende generaties. In die zin kan een systeem van *Living Human Treasures* ook hier een bijdrage leveren, zeker wanneer het gaat om industriële toepassingen die, zelfs in een museale context, nog wel een zekere 'levendigheid' hebben. Een mooi voorbeeld biedt het Textielmuseum in Tilburg waar oude technieken en materialen nieuw leven worden ingeblazen door moderne designers en waar deze expertise wordt doorgegeven via een doorgedreven onderwijsprogramma. In het MIAT kan je dan weer leren werken met historische drukpersen en naar huis gaan met je eigen creatie. Hoewel het gaat om hedendaagse toepassingen, is in beide gevallen vakmanschap absoluut noodzakelijk: hoe worden de machines draaiende gehouden, welke materialen mogen gebruikt worden, hoe moeten de instrumenten ingesteld worden...? Het verdwijnen van dit vakmanschap zou in zekere zin ook het einde voor dit – cultuurhistorisch belangrijke - roerende erfgoed betekenen. Net als bij het traditionele ambacht zou een systeem van *Living Human Treasures* er mee voor kunnen zorgen dat meesters en leerlingen op een economisch comfortabele manier deze kennis en kunde levend houden (nu steunt men voornamelijk op vrij-

willigers en dus op de *goodwill* van een aantal individuen). Aangezien deze vaardigheden meestal aan bod komen binnen een museale context, kan misschien overwogen worden om deze vorm van erkenning en ondersteuning op een of andere manier te koppelen aan de bescherming van het betreffende roerende erfgoed? Noodzakelijke voorwaarde is dan wel dat het niet enkel gaat om levend immaterieel erfgoed, maar net zozeer om dynamisch materieel erfgoed.

Net door haar immaterieel karakter wordt het immaterieel cultureel erfgoed vaak over het hoofd gezien. Het is immers pas door het aanwijzen van een gecreëerde meerwaarde of output of door het identificeren van houders van bepaalde kennis en praktijken, dat het zichtbaar wordt. Bovendien zit het ICE vaak op het snijpunt van diverse maatschappelijke sectoren en verantwoordelijkheden en deze versnippering, gecombineerd met het kleine aantal beoefenaars, maakt dat noden en behoeften niet gedetecteerd worden en/of niet belangrijk genoeg geacht worden. Een systeem van *Living Human Treasures* kan een gezicht geven aan deze noden en behoeften en voorzien in noodzakelijke financiële, logistieke, sensibiliserende... ondersteuning om zo een transmissie te garanderen volgens de principes van *safeguarding*. Ook voor het TWI-erfgoed kan dergelijk systeem nuttig zijn, niet enkel wat betreft het traditionele vakmanschap, maar evenzeer voor het levendig houden van vaardigheden die niet leiden tot een (economisch) eindproduct, maar die noodzakelijk zijn voor het bewaren van het roerend technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed. Het lopende praktijkonderzoek laat zich alvast inspireren door het concept *Living Human Treasures* voor het formuleren van beleidsvoorstellen die aansluiten op

de noden van het veld met betrekking tot overdracht van praktijkkennis en vaardigheden binnen het domein van de ambachtelijke vaardigheden en podiumkunsten.

Met dank aan Tijn Vereenoghe (ETWIE vzw) en Jorijn Neyrinck en Margaretha Van Huele (tapis plein vzw).

## Schatten van\*in Mensen

Het project Schatten van\*in Mensen II is nog volop aan de gang. Partners zijn ETWIE, Het Firmament, tapis plein, FARO, Ergoedcel Brussel, Circuscentrum en Provincie West-Vlaanderen. De resultaten worden voorgesteld op een internationaal colloquium in het voorjaar van 2014.

## Over de auteur

**Daniëlle De Vooght** is historica. Ze studeerde af als licentiaat in de Geschiedenis aan de Vrije Universiteit Brussel in 2001 en ging daarna aan de slag als wetenschappelijk medewerker aan diezelfde instelling. In haar eerste onderzoeksproject bestudeerde ze de duurzaamheid van productsystemen tussen 1800 en 2000, een onderzoek in opdracht van de FOD Wetenschapsbeleid, in samenwerking met enkele ingenieurs van VITO (Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek). Tussen 2005 en 2010 werkte ze aan haar doctoraatsonderzoek, waarin ze de positie van de negentiende-eeuwse Belgische monarchie onderzocht aan de hand van de eetcultuur aan het hof. Ze verdedigde haar proefschrift met succes in 2010. Haar boek *The King Invites* werd bekroond met de Joop Witteveenprijs 2012. Sinds september 2012 is ze coördinator bij ETWIE, Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed.

## BIBLIOGRAFIE

- Aikawa-Faure, N., 'From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage', in: Smith, L. & Akagawa, N. (eds), *Intangible Heritage* (London & New York, 2009), pp. 13-44.
- Belemans, R. e.a. (eds), *Schatten van\*in Mensen* (Brugge, 2010).
- Douet, J. (ed.), *Industrial Heritage re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation* (Lancaster, 2012).
- Hafstein V. Tr., 'Intangible heritage as a list. From masterpieces to representation', in: Smith, L. & Akagawa, N. (eds), *Intangible Heritage* (London & New York, 2009), pp. 93-111.
- Skounti, A., 'The authentic illusion. Humanity's intangible cultural heritage, the Moroccan experience', in: Smith, L. & Akagawa, N. (eds), *Intangible Heritage* (London & New York, 2009), pp. 74-92.
- Strouken, I., 'Het UNESCO verdrag in praktijk', *Immaterieel erfgoed*, 1/3 (2012), pp. 6-9.
- Van Den Broucke, D. & Thys, A. (eds), *Het beleid van de Vlaamse overheid voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed* (Brussel, 2010).
- Van der Zeijden, A., 'Het UNESCO verdrag en het beschermen van ambachten', *Immaterieel erfgoed*, 2/1 (2013), pp. 28-33.
- Verslag van de Inspiratiedag Ambachten en Innovatie 2013: <http://www.tapisplein.be/nl/wat-doen-we/werkingslijnen/design-met-wortels#inspiratie>
- Verslag van de Nederlandse Ambachtendag 2013: [http://www.volkscultuur.nl/file\\_handler/documents/original/view/59/ambachtendag-24-mei-2013pdf.pdf](http://www.volkscultuur.nl/file_handler/documents/original/view/59/ambachtendag-24-mei-2013pdf.pdf)
- Website UNESCO over Living Human Treasures: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00061>